

Χωρικές μελέτες του ΟΟΣΑ

Περιφερειακή Πολιτική της Ελλάδας μετά το 2020

Αξιολόγηση και συστάσεις

Αξιολόγηση

Η Χωρική μελέτη του ΟΟΣΑ: Περιφερειακή πολιτική της Ελλάδας μετά το 2020 παρέχει εμπειριστατωμένη διάγνωση και συστάσεις για τη μέγιστη αξιοποίηση της πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα μετά το 2020.

Μετά από μια βαθιά κρίση που ξεκίνησε το 2008-09, η ελληνική οικονομία άρχισε να ανακάμπτει μόλις το 2017, παρουσιάζοντας το 2018 ποσοστό ανάπτυξης 1,9% που εκτιμάται ότι θα ανέλθει σε 2,3% το 2019. Η ανεργία, παρότι παραμένει σε υψηλά επίπεδα, μειώθηκε σε ποσοστό 17,3% περίπου το 2019 (από 27,5% το 2013 και 19,6% το 2018), με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Ο κατώτατος μισθός αυξήθηκε (κατά 11%) το 2019 για πρώτη φορά μετά το 2012, τοποθετώντας την Ελλάδα κοντά στον μέσο όρο των κρατών μελών του ΟΟΣΑ. Παρά τις θετικές αυτές εξελίξεις, η τρέχουσα έξαρση της πανδημίας COVID-19 επιβραδύνει τις προσπάθειες ανάκαμψης της Ελλάδας. Για παράδειγμα, ο ΟΟΣΑ εκτιμά ότι η έξαρση της πανδημίας COVID-19 θα επιφέρει πτώση 45% στον διεθνή τουρισμό το 2020, γεγονός που πιθανόν θα έχει σημαντικό αντίκτυπο στην ελληνική οικονομία δεδομένου ότι ο τουρισμός αντιπροσωπεύει άμεσα το 6,8% του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) και 10,0% της συνολικής απασχόλησης στη χώρα. Σύμφωνα με τις οικονομικές εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ, αναμένεται σημαντική πτώση του παγκόσμιου ΑΕΠ το 2020. Τον Μάρτιο του 2020, το Ελληνικό Δημοσιονομικό Συμβούλιο, μέλος του δικτύου ανεξάρτητων δημοσιονομικών ιδρυμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκτίμησε ότι για κάθε μείωση κατά 1 ποσοστιαία μονάδα του ΑΕΠ της ευρωζώνης, το ΑΕΠ της Ελλάδας θα μειώνεται κατά 0,8% περίπου.

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 είχε σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία της Ελλάδας. Σήμερα, το ΑΕΠ είναι μικρότερο απ' ό,τι ήταν το 2007 κατά το ένα τέταρτο, ενώ το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι το τρίτο χαμηλότερο μεταξύ των χωρών μελών του ΟΟΣΑ. Αντιθέτως, το ΑΕΠ στις χώρες μέλη του ΟΟΣΑ είχε επανέλθει στα επίπεδα προ κρίσης το 2011 ενώ το 2017 ήταν 15% υψηλότερο έναντι του 2007. Η κρίση δεν έπληξε κατά τον ίδιο τρόπο όλες τις περιφέρειες της Ελλάδας. Η Ελλάδα εμφανίζει τώρα το 9^ο υψηλότερο επίπεδο περιφερειακών ανισοτήτων ως προς το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των 30 χωρών του ΟΟΣΑ. Οι μεγαλύτερες μειώσεις στην παραγωγικότητα σημειώθηκαν στα απομακρυσμένα νησιά, αλλά και στη Δυτική Ελλάδα και την Αττική. Η Αττική, η οποία συνεισέφερε το 48% του εθνικού ΑΕΠ και το 43% της απασχόλησης έως το 2017, υπέστη δυσανάλογο πλήγμα κατά τη διάρκεια της κρίσης, χάνοντας περίπου το 10% του συνολικού πληθυσμού της. Μαζί με την Κεντρική Μακεδονία, αποτέλεσε πάνω από το ήμισυ (58%) των συνολικών απολεσθέντων θέσεων εργασίας στην Ελλάδα, οι οποίες ανέρχονται σχεδόν σε 700.000. Αυτοί οι οικονομικοί κραδασμοί ήταν τόσο έντονοι ώστε ορισμένες ελληνικές υστερούσες περιφέρειες έχουν συγκλίνει με τα τρέχοντα επίπεδα παραγωγικότητας της Αττικής– τα οποία παραμένουν κατώτερα των δυνατοτήτων της. Ωστόσο, αυτού του είδους η περιφερειακή σύγκλιση δεν είναι θετική.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της παρούσας μελέτης, με ετήσιο ποσοστό ανάπτυξης 2% περίπου, η Ελλάδα θα επανέλθει στα προ κρίσης επίπεδα σε 15 χρόνια. Αντιθέτως, αν ο ρυθμός ανάπτυξης της Αττικής ανέλθει στο 3%, η περίοδος ανάκαμψης της Ελλάδας θα μειωθεί κατά το ήμισυ περίπου, στα 8 χρόνια. Επομένως, η ανασυγκρότηση της παραγωγικότητας της Αθήνας έχει ζωτική σημασία για την ώθηση της εθνικής ανάπτυξης της Ελλάδας, ιδιαίτερα υπό τις τρέχουσες συνθήκες της παγκόσμιας επιβράδυνσης λόγω COVID-19. Κατά συνέπεια, η ανάκαμψη της Αττικής θα μπορούσε να επηρεάσει πολύ έντονα τα συνολικά μεγέθη ανάπτυξης αλλά δεν θα πρέπει να αποτελέσει μεμονωμένο φαινόμενο. Η εξισορροπημένη και εκτεταμένη ανάπτυξη όλων των ελληνικών περιφερειών

είναι απαραίτητη. Για τον σκοπό αυτό, μια εθνική στρατηγική περιφερειακής ανάπτυξης που μπορεί να ιεραρχήσει τις διαφορετικές πολιτικές, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις διαφορετικές ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των ελληνικών περιφερειών, μπορεί να αποτελέσει αποτελεσματικό εργαλείο για την αποκατάσταση της χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης σε όλη την επικράτεια.

Οι πόροι της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία ανάκαμψης: εκφράζουν ποσοστό μεγαλύτερο από το 80% των ελληνικών δημόσιων επενδύσεων και, σύμφωνα με την ανάλυση της μελέτης, εκτιμάται ότι μεταξύ του 2009 και του 2018, κάθε ευρώ των Διαρθρωτικών Ταμείων στην Ελλάδα παρήγαγε επιπλέον 64 λεπτά του ΑΕΠ.

Η Ελλάδα έχει ήδη προχωρήσει σε έναν εντυπωσιακό αριθμό διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε εθνική κλίμακα από τότε που ξέσπασε η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση (από τη συνταξιοδοτική και τη φορολογική μεταρρύθμιση έως τη δικαιοσύνη, την αγορά εργασίας, τις δημόσιες επενδύσεις, τις κοινωνικές, ενεργειακές και περιβαλλοντικές πολιτικές). Η χώρα αντιμετωπίζει νέες προτεραιότητες ανάπτυξης από την ώθηση της ψηφιοποίησης και τη βελτίωση των επιχειρηματικών και επιχειρησιακών οικοσυστημάτων έως την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων. Ταυτόχρονα, αυτές οι νέες προτεραιότητες πρέπει επίσης να αντιμετωπίσουν υφιστάμενες κοινωνικές προκλήσεις και να αμβλύνουν τις αυξανόμενες ανισότητες.

Αυτή η φιλόδοξη εθνική στρατηγική μπορεί να συμπληρωθεί από μια τοποκεντρική στρατηγική ανάπτυξης. Οι περιφέρειες, οι πόλεις, οι αγροτικές κοινότητες και οι δήμοι πρέπει να εναρμονίσουν τους στόχους τους και να αναλάβουν ενεργό ρόλο στην εκπλήρωση των στόχων για την οικονομία, προσαρμόζοντας παράλληλα τις δημόσιες επενδύσεις και την παροχή υπηρεσιών στις τοπικές ανάγκες.

Για να φέρει σε πέρας αυτό το έργο, η Ελλάδα θα πρέπει να συνεχίσει να προωθεί τη μεταρρύθμιση του συστήματος πολυεπίπεδης διακυβέρνησης θεσμικών και δημοσιονομικών δομών. Από το 2010, η Ελλάδα έχει θεσπίσει μια νέα αρχιτεκτονική του συστήματος πολυεπίπεδης διακυβέρνησης για την υλοποίηση των πολιτικών περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης. Έχουν πραγματοποιηθεί ορισμένες βελτιώσεις και παρατηρείται η μετατόπιση προς μια ευρύτερη τοποκεντρική προσέγγιση όσον αφορά την πολιτική για την περιφερειακή ανάπτυξη, πρωτίτως μέσω: i) μιας πολιτικής αποκέντρωσης και ειδικότερα περιφερειοποίησης και ii) μιας πιο στρατηγικής προσέγγισης όσον αφορά τη διαχείριση των πόρων της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης μιας ευρύτερης περιφερειακής προσέγγισης κατά την προγραμματική περίοδο 2014-20 έναντι της προηγούμενης.

Αυτές οι δύο πολιτικές δεν θα πρέπει να εξεταστούν μεμονωμένα δεδομένων των ισχυρών δεσμών τους: η διαδικασία της αποκέντρωσης αναπόφευκτα έχει σημαντικό αντίκτυπο στην πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης και στη διαχείριση των πόρων της ΕΕ. Οι προτεραιότητες σε βραχυπρόθεσμο και μεσοπρόθεσμο ορίζοντα θα πρέπει να είναι η παγίωση των αλλαγών που έχουν εισαχθεί από το πρόγραμμα αποκέντρωσης και τη νέα αρχιτεκτονική του συστήματος διαχείρισης και ελέγχου των πόρων της ΕΕ για την τρέχουσα προγραμματική περίοδο. Είναι γεγονός ότι οι πιο αποτελεσματικές επενδύσεις για την περιφερειακή ανάπτυξη χρειάζονται:

1. Διαμόρφωση καλύτερου πλαισίου, ειδικότερα του συστήματος αποκέντρωσης (αποσαφήνιση της ανάθεσης ευθυνών, μεγαλύτερη δημοσιονομική αυτονομία των περιφερειών και αρχών τοπικής αυτοδιοίκησης, μεγαλύτερη διαφοροποίηση στην ανάθεση ευθυνών ώστε να αποτυπώνονται οι διαφορετικές ικανότητες των περιφερειακών και τοπικών αρχών).
2. Διατήρηση της προόδου στη διαχείριση των πόρων της ΕΕ κατά την προγραμματική περίοδο 2021-27, με ιδιαίτερη βαρύτητα σε περιφερειακά επιχειρησιακά προγράμματα που θα είναι

περισσότερο στοχευμένα στις τοπικές ανάγκες, καθώς και ένα πιο ολοκληρωμένο/ συντονισμένο πολυεπίπεδο σύστημα στο σύνολό του. Οι βελτιώσεις στη διαχείριση των πόρων της ΕΕ μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μοχλός για τη βελτίωση του συνολικού συστήματος πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Μια πιο στρατηγική και ενισχυμένη σύμπραξη ανάμεσα στο κεντρικό, το περιφερειακό και το δημοτικό επίπεδο όχι μόνο είναι σημαντική για τη διαχείριση των πόρων της ΕΕ αλλά και για το σύστημα των δημόσιων επενδύσεων στο σύνολό του.

Συστάσεις

Η τρέχουσα έξαρση της πανδημίας COVID-19 επιβραδύνει τις προσπάθειες ανάκαμψης της Ελλάδας. Ενώ οι μεσομακροπρόθεσμες επιπτώσεις του COVID-19 παραμένουν αβέβαιες και θα ποικίλλουν μεταξύ χωρών και κλάδων, η ελληνική κυβέρνηση θα χρειαστεί να λάβει συντονισμένα μέτρα πολιτικής σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο προκειμένου να ελαχιστοποιήσει την απώλεια θέσεων εργασίας και το κλείσιμο επιχειρήσεων στο εγγύς μέλλον και σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα.

Προκειμένου να στηρίξει την οικονομική ανάκαμψη της Ελλάδας από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και την κρίση του COVID-19, η παρούσα μελέτη προσδιορίζει δράσεις σε βασικούς τομείς για να αξιοποιήσουν οι ελληνικές περιφέρειες μακροπρόθεσμες ευκαιρίες ανάπτυξης. Περιλαμβάνονται:

- Ενίσχυση περιφερειακών πολιτικών.
- Ώθηση της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της δημιουργίας τοπικών θέσεων εργασίας σε όλες τις περιφέρειες.
- Προώθηση της ποιοτικής απασχόλησης και της κοινωνικής ένταξης σε όλες τις περιφέρειες.
- Ενίσχυση της διασύνδεσης και της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις περιφέρειες.

Ενίσχυση περιφερειακών πολιτικών

Ενίσχυση της τοποκεντρικής προσέγγισης για την περιφερειακή ανάπτυξη

- **Δημιουργία εθνικής τοποκεντρικής πολιτικής με μακροπρόθεσμο όραμα.** Η περιφερειακή πολιτική υποστηρίζει τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την οικονομική ανάπτυξη, τη βελτιωμένη ποιότητα ζωής και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική της Ελλάδας επικεντρώνεται στην επίτευξη ανάπτυξης σε όλες τις περιφέρειες. Οι χωρικές πολιτικές έχουν κομβική σημασία για την επίτευξη μεγάλου αριθμού των στόχων πολιτικής που έχει θέσει η στρατηγική ενώ η περιφερειακή και η τοπική αυτοδιοίκηση έχουν κρίσιμη σημασία για την υλοποίησή τους. Ωστόσο, αυτή η χωρική δυναμική δεν αναπτύσσεται πλήρως στη στρατηγική, η οποία δεν παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα όσον αφορά την περιφερειακή ανάπτυξη ούτε καθορίζει τους μηχανισμούς πολιτικής που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εφαρμογή περιφερειακών πολιτικών και παρουσιάζει ένα ευρύ φάσμα τομεακών πολιτικών για τις οποίες απουσιάζει η περιφερειακή εστίαση. Πέραν της Εθνικής Αναπτυξιακής Στρατηγικής, μια καλά προσδιορισμένη πολιτική χωρικής ανάπτυξης θα πρέπει να διατυπώνεται ρητά σε εθνικό επίπεδο, ενσωματώνοντας την περιφερειακή, αστική και αγροτική ανάπτυξη στις διαρθρωτικές και τομεακές πολιτικές για το σύνολο της οικονομίας, με σκοπό την καλύτερη στόχευση και την υλοποίηση των δημόσιων επενδύσεων.
- **Ιεράρχηση τοποκεντρικών πολιτικών στα διαφορετικά είδη ελληνικών περιφερειών και προσαρμογή διαρθρωτικών πολιτικών στις ανάγκες και ευκαιρίες τους.** Η ανάλυση του

ΟΟΣΑ παρουσιάζει τέσσερα είδη περιφερειών στην Ελλάδα, καθένα με συγκεκριμένα δυνατά και αδύνατα σημεία που χρειάζονται διαφορετικές απαντήσεις πολιτικής. Υπάρχουν:

- *Μητροπολιτικές περιοχές* με ανεπτυγμένες δυνατότητες έρευνας και τεχνολογίας και με προοπτικές περαιτέρω επέκτασης προς βιομηχανίες και υπηρεσίες έντασης γνώσης (Αττική, Κεντρική Μακεδονία).
- *Περιφέρειες με μεταποιητική βάση*, οι οποίες συγκεντρώνουν παραδοσιακούς βιομηχανικούς τομείς με χαμηλό επίπεδο δυνατοτήτων καινοτομίας (Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, Δυτική Μακεδονία, Στερεά Ελλάδα). Αυτές οι πλούσιες σε πόρους περιφέρειες αντιμετωπίζουν την πρόκληση του εκσυγχρονισμού της βιομηχανικής βάσης τους, προκειμένου να δημιουργήσουν δραστηριότητες υψηλότερης αξίας και να διαφοροποιήσουν τις οικονομίες τους.
- *Αγροτικές περιφέρειες* με τοπικές υπηρεσίες και πρωτογενείς δραστηριότητες, καθώς και δυνατότητες καινοτομίας στον τομέα γεωργικών προϊόντων διατροφής, ο οποίος επίσης συνδέεται με τον τουρισμό (Ηπειρος, Πελοπόννησος, Θεσσαλία και Δυτική Ελλάδα).
- *Νησιωτικές περιφέρειες* με δυνατά σημεία στον ποιοτικό τουρισμό και εξειδικευμένα γεωργικά προϊόντα (Κρήτη, Ιόνια Νησιά, Βόρειο Αιγαίο, Νότιο Αιγαίο).

Οι στρατηγικές ανάπτυξης της Ελλάδας θα ωφεληθούν από μια τοποκεντρική προσέγγιση στο πλαίσιο της οποίας οι τομεακές πολιτικές (στήριξη πολιτικών ιδιωτικών επενδύσεων, υποδομών και ανθρώπινου κεφαλαίου) συναντιούνται και λειτουργούν συνδυαστικά σε κάθε τόπο με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Επίσης, οι τοποκεντρικές πολιτικές διασφαλίζουν ότι τα οφέλη της ανάπτυξης εκτείνονται σε διαφορετικές ομάδες του πληθυσμού και διαφορετικές τοποθεσίες, από ηπειρωτικές, ορεινές έως νησιωτικές.

- **Πρέπει να καταρτιστούν μακροπρόθεσμες, τεκμηριωμένες και ολοκληρωμένες αναπτυξιακές στρατηγικές σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.** Η ικανότητα των περιφερειών και άλλων τοπικών φορέων να προσδιορίσουν τα δυνατά σημεία και τις ευκαιρίες τους και να τα αξιοποιήσουν έχει θεμελιώδη σημασία για την επιτυχία των περιφερειακών πολιτικών. Στην Ελλάδα, οι τρέχουσες περιφερειακές και τοπικές πολιτικές διαμορφώνονται κυρίως με βάση τις πολιτικές της ΕΕ και συχνά υλοποιούνται μέσω της συνένωσης πολλών (συχνά μικρής κλίμακας) έργων, γεγονός που οδηγεί στην επικάλυψη, σε υψηλά έξοδα διοίκησης και ανεπαρκή συντονισμό, ακόμα και μεταξύ τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης. Αυτό συμβαίνει επειδή οι περιφερειακές και τοπικές αρχές αδυνατούν να σχεδιάσουν πολιτικές με ολοκληρωμένο τρόπο που συνδέεται με το όραμα της μεσομακροπρόθεσμης ανάπτυξης. Αυτό το όραμα θα πρέπει να διακατέχει την τοπική ανάπτυξη και να εμπνεύσει τη συμμετοχή ευρέος φάσματος τοπικών παραγόντων από τον δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον τριτογενή τομέα.
- **Η διαμόρφωση των τοποκεντρικών πολιτικών πρέπει να υποστηριχθεί από ποιοτικά δεδομένα και δημόσιες διαβουλεύσεις.** Παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται σε διαφορετικά επίπεδα της κυβέρνησης να βελτιωθεί η ποιότητα και η συνάφεια των δημόσιων στοιχείων, υπάρχει ακόμα η ανάγκη να ενισχυθεί η ποιότητά τους για να λαμβάνονται τεκμηριωμένες αποφάσεις για τοπικά και περιφερειακά ζητήματα. Για παράδειγμα, η Ελληνική Στατιστική Αρχή πρέπει να εναρμονίσει τα σύνολα δεδομένων σε επίπεδο περιφερειών, εταιρειών και εργαζομένων και να βελτιώσει την ποιότητα και τη δυνατότητα πρόσβασης προκειμένου τα κατακερματισμένα δεδομένα να μπορούν να υποβληθούν σε στατιστική επεξεργασία, τα δεδομένα να μπορούν να αντιστοιχιστούν με τις πηγές και να είναι διαθέσιμα μεταδεδομένα για να κατευθύνουν την ερμηνεία. Η θεματική κάλυψη, η οποία προς το παρόν επικεντρώνεται πρωτίστως σε οικονομικά και χρηματοπιστωτικά στοιχεία, θα πρέπει επίσης να βελτιωθεί για να ενημερώσει ευρύτερα τις περιφερειακές πολιτικές. Για να βελτιωθεί η συνάφεια, θα χρειαστεί επίσης η επανεξέταση του ορισμού των περιφερειών, των αγροτικών και αστικών περιοχών στα ελληνικά στατιστικά στοιχεία επειδή προς το παρόν υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα στις λειτουργικές

χωρικές μονάδες και ό,τι αντιπροσωπεύεται στα δεδομένα, π.χ. για την περιφέρεια γύρω από την Αθήνα.

Καλύτερη χρήση του χωρικού σχεδιασμού και ανάπτυξη ολοκληρωμένων προσεγγίσεων σε περιφερειακό επίπεδο

- **Διευκόλυνση και επιτάχυνση της μετάβασης των περιφερειών στη νέα ολοκληρωμένη προσέγγιση για τον περιφερειακό χωρικό σχεδιασμό.** Το 2016, η Ελλάδα έθεσε το πλαίσιο (Νόμος 4447/16) για μια νέα προσέγγιση για τον ολοκληρωμένο περιφερειακό χωρικό σχεδιασμό, ο οποίος προβλέπει μια ιεράρχηση τεσσάρων επιπέδων από την κορυφή προς τη βάση όπου τα δύο πρώτα επίπεδα (εθνικό-περιφερειακό) έχουν στρατηγικό ρόλο ενώ το τρίτο και το τέταρτο (τοπικό) επίπεδο έχουν ρυθμιστικό χαρακτήρα. Αυτά τα στρατηγικά έγγραφα θέτουν φιλοδοξίες ανάπτυξης και συντελούν στον συντονισμό και την ιεράρχηση των δημόσιων επενδύσεων. Όλες οι περιφέρειες πρέπει να μεταβούν σε αυτό το σύστημα έγκαιρα και να υιοθετήσουν σχέδια. Εξίσου σημαντική είναι η εφαρμογή τους με απτές ενέργειες και η παρακολούθηση σε συνεχή βάση. Αυτά τα σχέδια πρέπει να εκπονηθούν από τις ίδιες τις περιφέρειες μέσω μιας δυναμικής διαδικασίας δημόσιας διαβούλευσης. Ο χωρικός σχεδιασμός (στον οποίο περιλαμβάνεται ο θαλάσσιος χωροταξικός σχεδιασμός) πρέπει να καταστεί αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης μιας περιφέρειας σε όλους τους τομείς πολιτικής και θα πρέπει να προσελκύσει ουσιαστικά ένα ευρύ φάσμα τοπικών ενδιαφερόμενων μερών του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, συμπεριλαμβανομένου του ευρύτερου κοινού.
- **Εναρμόνιση περιφερειακών χωροταξικών σχεδίων και Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΠ).** Ενίσχυση του συντονισμού μεταξύ πολιτικών για τις χρήσεις γης, την τομεακή και περιφερειακή ανάπτυξη συμπεριλαμβανομένων των Περιφερειακών Προγραμμάτων προκειμένου να διευκολυνθεί η προώθηση και η εφαρμογή επιλέξιμων έργων, καθώς και να αποφευχθούν τα αδικαιολόγητα εμπόδια σε σχέση με τις άδειες για τις χρήσεις γης. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο αυτού του συντονισμού θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν οι φόροι ακίνητης περιουσίας, ώστε να διασφαλιστούν πιο επιθυμητοί τύποι χρήσεων γης και να αποφευχθούν ανεπιθύμητα αποτελέσματα. Επίσης, θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στην καλύτερη εναρμόνιση του χωρικού σχεδιασμού με τις εθνικές και περιφερειακές πολιτικές για τον τουρισμό ώστε να μειωθεί ο διοικητικός φόρτος στην τουριστική βιομηχανία. Αυτά τα θέματα χωρικού σχεδιασμού αφορούν τόσο τις αστικές όσο και τις αγροτικές περιοχές.

Ανάπτυξη σαφούς εθνικής πολιτικής για τις αστικές περιοχές

- **Ενίσχυση των συστημάτων διακυβέρνησης των μητροπολιτικών περιοχών Αθήνας και Θεσσαλονίκης.** Απαιτείται αποτελεσματική ολοκληρωμένη διακυβέρνηση και σχεδίαση των μητροπολιτικών περιοχών της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης προκειμένου να εφαρμοστούν πολυτομεακές στρατηγικές για την οικονομική ανάπτυξη και την καλύτερη διαχείριση των αρνητικών επιπτώσεων των πολεοδομικών συγκροτημάτων. Αυτός ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί:
 - αναπτύσσοντας συγκεκριμένες συμφωνίες σύμπραξης ή συμβάσεις ανάμεσα στις μεγαλύτερες μητροπολιτικές περιοχές και την κυβέρνηση (όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει στο Ηνωμένο Βασίλειο)•
 - αναμορφώνοντας την κατανομή των οικονομικών πόρων για τις μητροπολιτικές περιοχές δεδομένου ότι, για να είναι επιτυχημένες, οι θεσμικές μητροπολιτικές δομές πρέπει να διαθέτουν επίσης έναν βαθμό εξουσίας για τη λήψη αποφάσεων σε σχέση με τους πόρους και τα ίδια έσοδα. Σε πρώτο στάδιο, θα μπορούσαν να προωθηθούν συγκεκριμένα φορολογικά καθεστώτα για διαδημοτικές ενώσεις ή μητροπολιτικές περιοχές χωρίς να αφαιρεθούν πόροι από τους δήμους•

- αναπτύσσοντας διεξοδικά σχέδια ώστε οι μητροπολιτικές περιοχές να συνδέσουν τις παραμέτρους του χωρικού σχεδιασμού με ευρύτερους οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς στόχους και σκοπούς. Για παράδειγμα, στην Αττική, αυτός ο στόχος θα μπορούσε να επιτευχθεί ενσωματώνοντας τους πολλούς φορείς που ασχολούνται με μητροπολιτικά θέματα στις μητροπολιτικές επιτροπές της Περιφέρειας Αττικής. Επίσης, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την ενίσχυση του ρόλου τους ως συνδέσμου με το εθνικό και το ενωσιακό επίπεδο.
- **Ενίσχυση της διαδημοτικής συνεργασίας ώστε να καλλιεργηθεί ο ρόλος των πόλεων και των δήμων ως παραγόντων οικονομικής ανάπτυξης.** Γενικά, οι οικονομικές δυνατότητες των αστικών περιοχών θα πρέπει να ενισχυθούν και πρέπει να βελτιωθούν οι δεσμοί με τις γειτονικές περιοχές προκειμένου να υπάρξει διάχυση των θετικών αποτελεσμάτων. Εκτός από τις μητροπολιτικές περιοχές, είναι ανάγκη να ενισχυθεί η διαδημοτική συνεργασία γενικότερα σε όλη την Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης της συνεργασίας μεταξύ μικρού και μεσαίου μεγέθους δήμων και αγροτικών περιοχών. Τα δίκτυα πόλεων μικρού και μεσαίου μεγέθους πρέπει να παρακινήθούν να αυξήσουν την ικανότητα παροχής υπηρεσιών και υλοποίησης οικονομικής ανάπτυξης, καθώς και να ενισχύσουν τους δεσμούς μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών. Η διαδημοτική συνεργασία μπορεί να συντελέσει στην αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων όπως είναι η μείωση του πληθυσμού και η παροχή υπηρεσιών για τον γηραιότερο πληθυσμό. Για να εξασφαλίσουν ότι πράγματι χρησιμοποιούνται εργαλεία όπως οι διαδημοτικές συμβάσεις ή τα σύμφωνα συνεργασίας, οι περιφερειακές και εθνικές αρχές πρέπει να προσφέρουν οικονομικά κίνητρα στους δήμους να θεσπίσουν κοινά έργα και υπηρεσίες. Αυτές οι θεσμοθετημένες πρακτικές μπορούν να συμπληρώσουν την υποστήριξη για τη διαδημοτική συνεργασία και τις συμπράξεις μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών, η οποία παρέχεται μέσω επενδύσεων χρηματοδοτούμενων από την ΕΕ, όπως το πρόγραμμα LEADER, η Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ) και οι Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ), και να την καταστήσουν πιο βιώσιμη σε μεσομακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Ενίσχυση του συντονισμού της αγροτικής ανάπτυξης με τις τομεακές πολιτικές

- **Ανάπτυξη ολοκληρωμένης μεσομακροπρόθεσμης στρατηγικής αγροτικής ανάπτυξης.** Η αγροτική ανάπτυξη διαμορφώνεται από ένα φάσμα πρόσθετων τομέων πολιτικής, από τις μεταφορές και τους λιμένες έως την παροχή και τη δυνατότητα πρόσβασης σε εκπαίδευση και υπηρεσίες υγείας. Είναι σημαντική η θεώρηση αυτών των πολιτικών από ένα φάσμα υπουργείων υπό το πρίσμα της αγροτικής ανάπτυξης. Απαιτείται συνέπεια και συντονισμός μεταξύ των κεντρικών και περιφερειακών αρχών καθώς και σε τοπικό επίπεδο για την ενσωμάτωση τομεακών προσεγγίσεων, την εμπλοκή εκπροσώπων του ιδιωτικού τομέα και την επίτευξη της κατάλληλης γεωγραφικής κλίμακας. Η ανάγκη για πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση ισχύει επίσης για τις πολιτικές ως προς τα διάφορα είδη περιφερειών. Η Ελλάδα δεν διαθέτει κάποια ολοκληρωμένη στρατηγική αγροτικής ανάπτυξης πέρα από την παρέμβαση των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ). Επομένως, έχει σημασία να αναπτυχθεί ενισχυμένος συντονισμός των αγροτικών, περιφερειακών, γεωργικών, αλιευτικών και θαλάσσιων πολιτικών ώστε να συνεκτιμηθούν οι διαφορετικές ανάγκες ανάπτυξης σε όλες τις περιφέρειες και να αξιοποιηθούν οι συγκεκριμένοι πόροι τους. Στις διάφορες επιλογές για την επίτευξη του συντονισμού συγκαταλέγονται οι ειδικές μονάδες υψηλού επιπέδου, τα ενοποιημένα υπουργεία, η «θωράκιση των πολιτικών» και ο διυπουργικός συντονισμός μέσω ομάδων εργασίας και επίσημων συμβάσεων. Ορισμένα κράτη μέλη του ΟΟΣΑ έχουν συγκροτήσει ένα ειδικό Συμβούλιο Υπουργών με αρμοδιότητα επί αγροτικών θεμάτων προκειμένου να χειριστεί αυτό το ζήτημα. Πέραν των δομών διακυβέρνησης, τα εγγενή στεγανά μεταξύ αυτών των τομέων πολιτικής μπορούν επίσης να αντιμετωπιστούν σε οργανωτικό επίπεδο. Για παράδειγμα, οι σχέσεις και η ανταλλαγή γνώσεων μεταξύ υπουργείων μπορούν να ενισχυθούν μέσω ευκαιριών για βραχυπρόθεσμες

αποσπάσεις και με τον συντονισμό των ευκαιριών επαγγελματικής εξέλιξης και κατάρτισης προσωπικού.

Πρώιμη της αγροτικής οικονομικής διαφοροποίησης

- **Υποστήριξη πρωτοβουλιών από κάτω προς τα πάνω πέραν της γεωργίας και παραδοσιακών τομέων.** Ενώ πρόκειται επίσης για στόχο του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης, η ποικιλομορφία των αγροτικών οικονομιών της Ελλάδας απαιτεί μια ευρύτερη παρέμβαση πολιτικής από την εθνική κυβέρνηση και τις περιφερειακές αυτοδιοικήσεις για την πιο αποτελεσματική εστίαση σε αυτούς τους στόχους. Σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, το πρόγραμμα LEADER της ΕΕ έχει διαδραματίσει κρίσιμο ρόλο στον αναπροσανατολισμό της αγροτικής ανάπτυξης πέραν της γεωργικής παραγωγής σε πολλές χώρες της ΕΕ και θα πρέπει να ενισχυθεί στην Ελλάδα σε συνδυασμό με τα ΤΑΠΤΟΚ και παράλληλα να μειωθούν ο διοικητικός φόρτος και οι οικονομικές απαιτήσεις που συνδέονται με αυτά τα προγράμματα. Στην επερχόμενη προγραμματική περίοδο της πολιτικής συνοχής της ΕΕ, θα πρέπει να αξιοποιηθούν στην Ελλάδα οι ομάδες τοπικής δράσης του LEADER και τα ΤΑΠΤΟΚ ώστε να συμβάλλουν σε μεγαλύτερη συμμετοχή εκπροσώπων του ιδιωτικού τομέα στον προσδιορισμό προτεραιοτήτων στη τοπική ανάπτυξη και στη διαμόρφωση πρωτοβουλιών οι οποίες μπορούν:
 - να ενισχύσουν τον τομέα των εμπορεύσιμων αγαθών σε αγροτικές περιοχές μέσω δραστηριοτήτων προστιθέμενης αξίας και σύνδεσης με τις εξαγωγικές αγορές,
 - να υποστηρίξουν την ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε βασικούς αγροτικούς προορισμούς μέσω ποιοτικών τουριστικών προϊόντων και σύνδεσης με τις τοπικές βιοτεχνίες τροφίμων και χειροτεχνίας,
 - να ενισχύσουν την αξιοποίηση των αγροτικών υποδομών και των υπηρεσιών οικοσυστήματος,
 - να προβλέψουν και να υιοθετήσουν στρατηγικές για τη αναχαίτιση της μείωσης του πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές σε σχέση με τον τρόπο παροχής των υπηρεσιών και των υποδομών.
- **Ενθάρρυνση του ψηφιακού μετασχηματισμού της αγροτικής οικονομίας.** Οι επιδόσεις της Ελλάδας στην ψηφιακή υποδομή είναι άνισες και ελλιπώς ανεπτυγμένες, ιδίως σε αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές. Όσον αφορά τη διασύνδεση, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) υστερούν σε ευρυζωνικές συνδέσεις υψηλών ταχυτήτων έναντι των μεγάλων εταιρειών. Συνολικά, η ψηφιακή υποδομή πρέπει να ενισχυθεί ενώ ο ψηφιακός μετασχηματισμός της οικονομίας πρέπει να επιταχυνθεί και να διατηρηθεί με ειδικά νομοθετικά μέτρα, οικονομική υποστήριξη και κίνητρα σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Θα πρέπει να δοθεί υποστήριξη για την ανάπτυξη έξυπνων πόλεων και περιοχών, εκτείνοντας την κάλυψη με ευρυζωνικές υπηρεσίες υψηλών ταχυτήτων, αντιμετωπίζοντας τον ψηφιακό αναλφαβητισμό και χρησιμοποιώντας την τεχνολογία για τη βελτίωση των υπηρεσιών με στόχο την ευημερία των πολιτών.
- **Υποστήριξη της ανάπτυξης διευρύνοντας την έννοια της καινοτομίας - πέραν της παραδοσιακής επιστήμης και του βασισμένου στην τεχνολογία μοντέλου μέσω καλύτερα συντονισμένων περιφερειακών στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης.** Οι επιχειρήσεις σε αγροτικές, περιφερειακές οικονομίες είναι, σε μεγάλο ποσοστό, μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις χωρίς επίσημη δραστηριότητα έρευνας και ανάπτυξης αλλά, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαθέτουν την ικανότητα ανάπτυξης μη τυποποιημένων μορφών καινοτομίας, για παράδειγμα στην παροχή υπηρεσιών ή την εφαρμογή διαδικασιών ή την παροχή αγαθών, οι οποίες δεν είναι στραμμένες στις εξαγωγές αλλά μπορούν να επιφέρουν αυξημένη παραγωγικότητα και βελτιωμένη ευημερία στις εν λόγω περιοχές. Σε αγροτικό πλαίσιο, οι στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης μπορούν να εξελιχθούν σε μέσο διευκόλυνσης μιας διαδικασίας ισχυρότερης ανάπτυξης εάν το πεδίο εφαρμογής των ευκαιριών για χρηματοδότηση επεκταθεί πέραν της συνήθους μορφής προϊόντων υψηλής τεχνολογίας με

εξαγωγικό προσανατολισμό και επίσημης έρευνας. Επομένως, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ότι η έξυπνη εξειδίκευση αφορά τις τεχνολογίες καθαυτές αλλά τις γνώσεις και την εφαρμογή τους, γεγονός που ισχύει για όλους τους τομείς, καθώς και για τη γεωργία και τις βιοτεχνίες.

Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του αγροδιατροφικού τομέα από κάτω προς τα πάνω

- **Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του αγροδιατροφικού τομέα.** Απαιτούνται στοχευμένες δράσεις πολιτικής από την εθνική κυβέρνηση και τις περιφερειακές αυτοδιοικήσεις για να βελτιωθούν τα επίπεδα δεξιοτήτων στον τομέα, να ενισχυθούν τα υφιστάμενα μεγαλύτερα αγροκτήματα όπου είναι δυνατή η αύξηση των οικονομιών κλίμακας και να αναπτυχθεί το δυναμικό μικρότερων και μεσαίων αγροκτημάτων με στόχο την παραγωγή υψηλής ποιότητας ή εξειδικευμένων προϊόντων. Στους συγκεκριμένους στόχους πρέπει να περιληφθούν στρατηγικές προώθησης εξαγωγών ποιοτικών προϊόντων και οι τοπικοί σύνδεσμοι με τις εφοδιαστικές αλυσίδες που καλύπτουν τις ανάγκες του τουρισμού και της τοπικής οικονομίας. Οι στρατηγικές για την ενίσχυση της περιφερειακής ανταγωνιστικότητας της γεωργίας, των υδατοκαλλιεργειών και του αγροδιατροφικού τομέα της Ελλάδας είναι τριμερείς:
 - Ανάπτυξη νέων και πιο εστιασμένων μέτρων για τη διαφύλαξη και την ενοποίηση γεωργικών εκτάσεων. Η ενοποίηση εκτάσεων μπορεί να συντελέσει στη βελτίωση της χωρικής διαμόρφωσης κατοικιών και υποδομών υπηρεσιών, μειώνοντας τον αριθμό των αναποτελεσματικών αγροκτημάτων μικρής κλίμακας, παρέχοντας την ευκαιρία δημιουργίας ποικίλων τοπίων με κατάλληλες συνθήκες για την πολυλειτουργική ανάπτυξη αγροτικών περιοχών, συμπεριλαμβανομένου του τουρισμού και της αναψυχής. Η Ελλάδα είχε θεσπίσει πολλές πολιτικές για να αποτρέψει την εγκατάλειψη των αγροτικών περιοχών και να βελτιώσει την ενοποίηση εκτάσεων. Παρ' όλα αυτά, η πρόοδος στην ενοποίηση εκτάσεων είναι βραδεία και πρέπει να ενισχυθεί.
 - Ενίσχυση συμβουλευτικών υπηρεσιών και υπηρεσιών γενικών εφαρμογών σε αγροκτήματα βάσει της ζήτησης. Οι συμβουλευτικές υπηρεσίες και οι υπηρεσίες γεωργικών εφαρμογών έχουν κοινές πρακτικές έρευνας και καινοτομίας και δημιουργούν σύνολα γεωργικών πρακτικών προσαρμοσμένων στις ανάγκες και τις ικανότητες των αγροκτημάτων μιας συγκεκριμένης περιφέρειας. Αυτές οι υπηρεσίες αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στις περιφέρειες της Ελλάδας λόγω του χαμηλού ποσοστού καινοτομίας και παραγωγικότητας της ελληνικής γεωργίας. Υπάρχουν πολλές επιλογές για την ενίσχυση των συμβουλευτικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών γεωργικών εφαρμογών σε όλο το φάσμα των δημόσιων, ιδιωτικών και υβριδικών μοντέλων. Ωστόσο, η ελληνική πραγματικότητα με το μεγάλο ποσοστό πολύ μικρών αγροκτημάτων χαμηλού εισοδήματος καθιστά δυσχερή την πληρωμή ιδιωτικών συμβουλευτικών υπηρεσιών. Επίσης, η Ελλάδα χρειάζεται επειγόντως να ενισχύσει τους δεσμούς ανάμεσα στις συμβουλευτικές υπηρεσίες και τις υπηρεσίες γεωργικών εφαρμογών με τα επιστημονικά ακαδημαϊκά και ερευνητικά ιδρύματα, στοιχείο που θα μπορούσε να αποτελέσει υβριδικό μοντέλο με ορισμένες υπηρεσίες που θα περιλαμβάνουν την καταβολή αμοιβής. Οι δημόσιες πολιτικές θα πρέπει να προάγουν τα συνεργατικά σχήματα στα οποία χρησιμοποιούνται ψηφιακές τεχνολογίες.
 - Εκσυγχρονισμός των ομάδων παραγωγών και συνεταιριστικών επιχειρήσεων με σκοπό την προώθηση της επεξεργασίας, παραγωγής και εμπορικής προώθησης προστιθέμενης αξίας, καθώς και την αξιοποίηση της πλούσιας ποικιλομορφίας της γεωργίας και της περιφερειακής ταυτότητας της Ελλάδας. Μια πιθανή λύση είναι οι αγρότες να συγκροτήσουν έναν συνεταιρισμό παραγωγής και εμπορικής προώθησης που παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες για τις μεθόδους παραγωγής ώστε να εξασφαλιστούν ενιαία προϊόντα υψηλής ποιότητας, καθώς και συνένωση της παραγωγής για να διευκολυνθούν οι πωλήσεις σε διανομείς και μονάδες επεξεργασίας. Ο δημόσιος τομέας

μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της ελκυστικότητας και της αποτελεσματικότητας των συλλογικών πρωτοβουλιών και των συνεταιρισμών μέσω στοχευμένων φορολογικών πολιτικών και ευνοϊκού νομοθετικού περιβάλλοντος.

Ωθηση της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της δημιουργίας τοπικών θέσεων εργασίας σε όλες τις περιφέρειες

Εστίαση της υποστήριξης σε βασικές οικονομικές εξειδικεύσεις των περιφερειών

- **Περαιτέρω διαφοροποίηση των στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης μεταξύ ομάδων περιφερειών της Ελλάδας.** Μέσω ενισχυμένων και διαφοροποιημένων στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης, η περιφερειακή παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα θα μπορούσαν να βελτιωθούν εφόσον δοθεί βαρύτητα σε τομείς με ανταγωνιστικό πλεονέκτημα όπως, μεταξύ άλλων, ο τουρισμός, η μεταποίηση και η αλυσίδες εφοδιασμού, καθώς και η παραγωγή τροφίμων. Οι περιφέρειες με πιο ανεπτυγμένες δυνατότητες έρευνας και τεχνολογίας και με δυνατότητες επέκτασης προς μεταποιητικές μονάδες και υπηρεσίες έντασης γνώσης θα πρέπει να υποστηριχθούν με ad hoc μέτρα. Για παράδειγμα, θα πρέπει να δοθεί υποστήριξη στις μητροπολιτικές περιφέρειες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης για την περαιτέρω ανάπτυξη των ικανοτήτων έρευνας και τεχνολογίας και την καλλιέργεια των δυνατοτήτων δημιουργίας βιομηχανιών με ένταση γνώσης και εμπορευσίμων υπηρεσιών υψηλής αξίας για την ΕΕ. Περιφέρειες με παραδοσιακή μεταποιητική βάση θα πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στην υποστήριξη του περιφερειακού οικοσυστήματος καινοτομίας, την επαγγελματική επιμόρφωση του εργατικού δυναμικού, τις υπηρεσίες για ΜΜΕ και τα φυτώρια επιχειρήσεων. Οι αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές (καθώς και τα νησιά) πρέπει να επενδύσουν σε ψηφιακές υποδομές και στην αναβάθμιση των τοπικών υπηρεσιών. Δεν διαθέτουν όλες οι περιφέρειες της Ελλάδας ισχυρά συστήματα καινοτομίας που βασίζονται στις επιστήμες και την τεχνολογία, για παράδειγμα, όταν δεν υπάρχουν πανεπιστήμια. Αυτό θα χρειαζόταν μια προσέγγιση της έξυπνης εξειδίκευσης που υιοθετεί ευρύτερη προοπτική της καινοτομίας καθώς και τον συντονισμό των στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης στις περιφέρειες.

Ενίσχυση της υποστήριξης των ΜΜΕ για τη δημιουργία τοπικών θέσεων εργασίας

- **Κινητοποίηση περιφερειακών δικτύων επιχειρηματιών και ερευνητών για καλύτερη σύνδεση έρευνας και επιχειρήσεων:**
 - **ενισχύοντας τον ρόλο των Περιφερειακών Συμβουλίων Έρευνας και Καινοτομίας.** Η διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης σε κάθε περιφέρεια και ο ρόλος των Περιφερειακών Συμβουλίων Έρευνας και Καινοτομίας μπορούν να αποτελέσουν ένα σχετικό μέτρο για την καλύτερη υποστήριξη του σχεδιασμού και της εφαρμογής στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης των περιφερειών. Με επαρκείς πόρους, αυτά τα συμβούλια θα μπορούσαν επίσης να προσδιορίσουν τομείς εστίασης για τη συλλογή και την ανάλυση ποικίλων πληροφοριών που διαθέτουν οι επιχειρηματίες ή εμπεριέχονται σε εταιρείες και δημόσια θεσμικά όργανα, να καλλιεργήσουν τη συνεργασία μεταξύ περιφερειών και την καλύτερη σύνδεση των ακαδημαϊκών κύκλων με τις επιχειρήσεις ώστε να δοθεί ενθάρρυνση για επενδύσεις στην εγχώρια καινοτομία αντί να την αγοράζουν•
 - **παγιώνοντας το τρίγωνο της γνώσης, δηλαδή της εκπαίδευσης, της έρευνας και της καινοτομίας με την εφαρμογή τοποκεντρικών πολιτικών** που προάγουν κατά τόπους την έρευνα, τη διάδοση της τεχνολογίας, την επιχειρηματικότητα και καλλιεργώντας στενότερους δεσμούς μεταξύ επιχειρήσεων, ερευνητικών κέντρων και πανεπιστημίων. Αυτό έχει ζωτική σημασία για την υποστήριξη ΜΜΕ και τη δημιουργία επιχειρήσεων σε

όλες τις περιφέρειες. Ενώ τα Περιφερειακά Συμβούλια Έρευνας και Καινοτομίας μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό μηχανισμό για την ενίσχυση των δεσμών μεταξύ ερευνητικών κέντρων, πανεπιστημίων, επιχειρήσεων και νεοφυών επιχειρήσεων, είναι επίσης αναγκαίες άλλες δομές όπως ψηφιακοί κόμβοι, ζώνες καινοτομίας (innovation district) κ.λπ., οι οποίες θα πρέπει να συσταθούν σε περιφερειακό και διαπεριφερειακό επίπεδο. Για τον σκοπό αυτό, η Ελλάδα θα πρέπει να θεσπίσει ένα εμπεριστατωμένο πρόγραμμα που θα παρέχει στοχευμένα και συνεχή μέτρα, για παράδειγμα χρησιμοποιώντας το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας για τη δημοσίευση επαναλαμβανόμενων προσκλήσεων υποβολής προτάσεων σε σχέση με την έξυπνη εξειδίκευση και την ένταξη κινήτρων για συμπράξεις μεταξύ ερευνητικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων.

- **Ενίσχυση και επέκταση των επιχειρηματικών υπηρεσιών για ΜΜΕ σε όλες τις ελληνικές περιφέρειες.** Η Ελλάδα θα πρέπει να κινηθεί προς μια νέα και πιο ευέλικτη προσέγγιση για την υποστήριξη των ΜΜΕ (και της βιομηχανίας), με μεγαλύτερη συμμετοχή της περιφερειακής αυτοδιοίκησης. Προς το παρόν, η χώρα δεν διαθέτει ένα καλά ανεπτυγμένο σύστημα επιχειρηματικών συμβουλευτικών υπηρεσιών και υπάρχει έντονη ανάγκη για υπηρεσίες μιας στάσης (one-stop-shop) που μπορούν να βοηθήσουν τις τοπικές επιχειρήσεις να εξοικειωθούν με τους κανονισμούς, να αποκτήσουν πρόσβαση σε χρηματοδότηση και να συνδεθούν με τα σχετικά δίκτυα και εμπειρογνωμοσύνη. Τα μέσα υποστήριξης πρέπει να συνεκτιμήσουν τον παράγοντα της ζήτησης, για παράδειγμα στοχεύοντας τις νεοφυείς επιχειρήσεις ή τις επιχειρήσεις που υστερούν και να διερευνήσουν τους ανταγωνιστικούς και συνεργατικούς μηχανισμούς για την υποστήριξη της καινοτομίας. Θα πρέπει να εξεταστούν απτά μέτρα με βάση τις ανάγκες των περιφερειών και να περιλαμβάνουν: θέσπιση φυτωρίων επιχειρήσεων για μικρές εταιρείες, διεύρυνση των ηλεκτρονικών υπηρεσιών για εταιρείες, ικανότητες εξαγωγών των ΜΜΕ (π.χ. μέσω της επιδότησης της πρόσληψης προσωρινών διευθυντών εξαγωγών), υποστήριξη της σύστασης επιχειρηματικών δικτύων για την ανταλλαγή γνώσεων και πρακτικών και περαιτέρω ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων.

Ανάπτυξη ολοκληρωμένων εθνικών και περιφερειακών στρατηγικών για τον τουρισμό σε μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα

- **Η εθνική κυβέρνηση και οι περιφερειακές αυτοδιοικήσεις θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν τον τουρισμό ως καταλύτη της περιφερειακής ανάπτυξης.** Η τρέχουσα πανδημία της νόσου COVID-19 έχει προκαλέσει μια άνευ προηγουμένου κρίση στην τουριστική οικονομία. Ο ΟΟΣΑ εκτιμά τον αντίκτυπο από τη νόσο COVID-19 σε μείωση ύψους 60% στον διεθνή τουρισμό, με την προϋπόθεση η ανάκαμψη να ξεκινήσει τον Ιούλιο του 2020. Το ποσοστό μπορεί να ανέλθει σε 75% αν η ανάκαμψη καθυστερήσει μέχρι τον Σεπτέμβριο και σε 80% αν η ανάκαμψη ξεκινήσει τον Δεκέμβριο του 2020. Η επανεκκίνηση του εγχώριου τουρισμού θα σημειωθεί πιο γρήγορα αλλά δεν θα είναι σε θέση να αντισταθμίσει πλήρως την πτώση στον διεθνή τουρισμό. Στην Ελλάδα οι συνέπειες μπορούν να αποδειχθούν ιδιαίτερα αρνητικές, ειδικά για τις περιοχές της Αττικής, της Κρήτης, των Ιονίων, της Χαλκιδικής και του Νότιου Αιγαίου. Παρόλα αυτά, ο τουρισμός έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει σε μια ταχεία ανάπτυξη και να αποτελέσει καταλύτη της περιφερειακής ανάπτυξης. Η υγειονομική κρίση COVID-19 μπορεί να εκληφθεί ως ευκαιρία για την επίσπευση του μετασχηματισμού της τουριστικής οικονομίας. Προτεραιότητα για την Ελλάδα και τις περιφέρειές της θα πρέπει να αποτελέσει η ανάπτυξη μιας πολιτικής με στόχο την ακόμα μεγαλύτερη διεύρυνση των οικονομικών πλεονεκτημάτων που απορρέουν από τον τουρισμό. Μια τέτοια πολιτική μπορεί να συμβάλλει στην εξάπλωση των πλεονεκτημάτων του τουρισμού πέραν των μεγάλων γνωστών προορισμών, όπως οι πόλεις, τα ιστορικά αξιοθέατα και τα παράλια της χώρας, προς λιγότερο ανεπτυγμένες, συχνά αγροτικές περιοχές, στις οποίες οι ευκαιρίες ανάπτυξης των υπόλοιπων κλάδων της οικονομίας μπορεί να είναι περιορισμένες. Η ανάπτυξη του τουρισμού σε αυτές τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές θα πρέπει να

βασιστεί στις τουριστικές τους δυνατότητες και να υλοποιηθεί υπό το πρίσμα μιας ολοκληρωμένης πολιτικής. Αυτό θεωρείται ως ένας αποτελεσματικός τρόπος εστίασης των πόρων (συμπεριλαμβανομένων των επενδύσεων σε υποδομές) και αξιοποίησης της συμμετοχής όλων των ενδιαφερομένων μερών. Οι προορισμοί, από την πλευρά τους, χρειάζονται δικές τους πολιτικές και δικό τους σχεδιασμό προκειμένου να αποκτήσουν μια επιτυχημένη, καλά εδραιωμένη και ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη. Η κεντρική κυβέρνηση μπορεί να παρέχει το πλαίσιο και τις οδηγίες για να το πετύχουν.

- **Σύνδεση του τουρισμού με τις τοπικές αλυσίδες αξίας ως εξής:**
 - **Δημιουργία ολοκληρωμένων προσεγγίσεων για την ανάπτυξη και προώθηση θεματικών προϊόντων τουρισμού.** Η ανάπτυξη προϊόντων θα πρέπει να λάβει υπόψη, για παράδειγμα, τη στενή σχέση του τουρισμού με τη γαστρονομία και τον πολιτισμό. Ο τουρισμός ευεξίας και ο ιατρικός τουρισμός είναι επίσης σημαντικοί τομείς στην Ελλάδα, ειδικά λόγω της γήρανσης του πληθυσμού η οποία δημιουργεί μια δημογραφική ομάδα με αυξανόμενη σημασία όσον αφορά το μέγεθος στην αγορά αλλά και την αγοραστική δύναμη.
 - **Προώθηση διαδικασιών κάθετης παραγωγής για την ενίσχυση της δημιουργίας υψηλής προστιθέμενης αξίας, πιστοποιημένων τροφίμων** και στήριξης της αγροτικής παραγωγικής βάσης των τουριστικών περιοχών ώστε να αντιμετωπιστούν οι ελλείψεις σε απαραίτητους πόρους (π.χ. στα νησιά) που έχουν ανάγκη οι κάτοικοι και οι επισκέπτες.
 - **Ανάπτυξη δικτύων αλυσίδων εφοδιασμού καθ' όλο το έτος** σε συνεργασία με τοπικούς προμηθευτές και περιφερειακά κέντρα εφοδιαστικής και διανομής. Πολιτικές από την πλευρά της προσφοράς για τη βελτίωση του ανταγωνισμού μπορούν να αποτελέσουν επίσης η προώθηση των επενδύσεων και η απλοποίηση των κανονισμών που διέπουν την επιχειρηματική δραστηριότητα.
 - **Ανάπτυξη μιας συνολικής πολιτικής αγροτουρισμού.** Ο αγροτουρισμός ξεκίνησε στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1980, ωστόσο δεν έχει διαμορφωθεί ακόμα μια δομημένη πολιτική για τον αγροτουρισμό. Αυτή η κατηγορία τουρισμού βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες και αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες λόγω έλλειψης εμπειρίας και επιχειρηματικών δεξιοτήτων, καθώς επίσης και σωστής υποδομής. Η Ελλάδα έχει ξεκινήσει να χρησιμοποιεί σήματα ποιότητας για να δημιουργήσει συνέργειες με τον τοπικό τομέα γεωργικών προϊόντων διατροφής και να ενθαρρύνει τον τουρισμό σε αγροτικές περιοχές. Η συγκεκριμένη πρακτική θα πρέπει να αναπτυχθεί περισσότερο.
- **Προώθηση μέτρων και δράσεων σε περιφέρειες και κοινότητες με στόχο την ενίσχυση της ψηφιοποίησης στον τομέα του τουρισμού.** Οι προορισμοί και οι τουριστικές επιχειρήσεις οφείλουν να υιοθετήσουν πλήρως την ψηφιοποίηση για να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητά τους και να πουλήσουν τα προϊόντα τους στην εγχώρια αλλά και τη διεθνή αγορά. Τρεις είναι οι βασικοί τομείς δράσης για τη στήριξη της ψηφιοποίησης στον τομέα του τουρισμού. Πρώτον, τα εμπορικά σήματα και η εμπορική προώθηση για την καλύτερη επικοινωνία με τους τουρίστες, δεύτερον, η συγκέντρωση πληροφοριών και στοιχείων για την τουριστική προσφορά και ζήτηση και τρίτον, η προετοιμασία των εργαζόμενων στον τουρισμό και η ανάπτυξη διαθεσιμότητας καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού.

Πρωώθηση της ποιοτικής απασχόλησης και της κοινωνικής ένταξης σε όλες τις περιφέρειες

Διευκόλυνση της δημιουργίας ποιοτικών θέσεων εργασίας και στήριξη της ανάπτυξης των σχετικών δεξιοτήτων σε τοπικό επίπεδο

- **Ευθυγράμμιση της εκπαίδευσης και της παροχής δεξιοτήτων με τις τοπικές αγορές εργασίας.** Η Ελλάδα σημειώνει υψηλά ποσοστά συμμετοχής και ολοκλήρωσης των σπουδών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά πρέπει να διευθετήσει το ζήτημα της ταυτόχρονης ύπαρξης υπέρμετρων και μη επαρκών προσόντων. Απαιτείται μια στρατηγική δεξιοτήτων που θα στοχεύει σε βάθος χρόνου και, μεταξύ άλλων, σε περιφερειακό επίπεδο, για να διασφαλιστεί καλύτερη αντιστοίχιση των δεξιοτήτων που αποκτούν οι νέοι στα πανεπιστήμια και των δεξιοτήτων που χρειάζεται η αγορά εργασίας. Τα πανεπιστήμια πρέπει να προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα που αντιστοιχούν στις ανάγκες των περιφερειακών εργοδοτών για εξειδικευμένες δεξιότητες. Ενίσχυση χρειάζεται και η εκπαίδευση σε χρηματοοικονομικά θέματα, καθώς και η στήριξη των νέων μέσω ειδικών προγραμμάτων έναρξης επιχείρησης. Οι εργοδότες από την πλευρά τους θα πρέπει να ενθαρρύνονται να προσλαμβάνουν νέους χαμηλής ειδίκευσης και να προσφέρουν περισσότερες ποιοτικές θέσεις μαθητείας και πρακτικής. Οι περιφέρειες πρέπει να καταρτίσουν σχέδια συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης για ενήλικες στην ενεργό δράση, εργοδότες, άτομα που αναζητούν εργασία, δημόσιους υπαλλήλους, ελεύθερους επαγγελματίες, επιχειρηματίες, διασφαλίζοντας τη συνοχή της επαγγελματικής κατάρτισης σύμφωνα με τις οικονομικές και κοινωνικές τους προτεραιότητες και σε συνεννόηση με το κράτος και τους κοινωνικούς εταίρους.
- **Ενίσχυση μηχανισμών και δράσεων για την καλύτερη αντιστοίχιση των ατόμων που αναζητούν εργασία και των εργοδοτών στις τοπικές αγορές εργασίας.** Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες του ΟΟΣΑ με τα υψηλότερα ποσοστά δυσαναλογίας προσόντων στο εργατικό δυναμικό της. Η καλύτερη αντιστοίχιση ατόμων που αναζητούν εργασία και εργοδοτών μέσω βελτιωμένης καταγραφής των ελεύθερων θέσεων εργασίας και πρόσβασης στην πληροφόρηση, καθώς και μια αισθητή τοπική παρουσία με ενισχυμένα γραφεία απασχόλησης μπορούν να μειώσουν την ανεργία, να στηρίξουν την παραγωγικότητα της εργασίας και να σταθεροποιήσουν την ανάπτυξη. Πρόκειται για κάτι ιδιαίτερα ωφέλιμο για τις ΜΜΕ, οι οποίες συχνά δεν έχουν τη δυνατότητα να διαχειριστούν την προσέλκυση νέων εργαζόμενων. Λαμβάνοντας υπόψη τον συγκεντρωτικό χαρακτήρα του σχεδιασμού της πολιτικής για την απασχόληση στην Ελλάδα, η συγκέντρωση καλύτερων περιφερειακών δεδομένων και πληροφοριών καθώς και η ευρύτερη χρήση συμφωνιών για την τοπική ανάπτυξη, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των οποίων θα περιλαμβάνει τοπικούς παράγοντες και φορείς, θα συνέβαλε στη διασφάλιση του επίκαιρου χαρακτήρα των πολιτικών απασχόλησης σε σχέση με τις τοπικές ανάγκες και τις οικονομικές ευκαιρίες. Ο τομέας του τουρισμού, ο οποίος αντιμετωπίζει ελλείψεις σε δυναμικό και δεξιότητες, πρέπει να στηριχθεί ενισχύοντας την αντίληψη και την εικόνα που περιβάλλει τις σταδιοδρομίες που τον αφορούν και διασφαλίζοντας τη διαθεσιμότητα σχετικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων που συνδέονται με τις ανάγκες του κλάδου και των τοπικών κοινοτήτων.
- **Ανάπτυξη περιφερειακών στρατηγικών για να παραμένουν στον τόπο τους οι νέοι και τα άτομα με υψηλές ικανότητες (talents).** Η ζήτηση επαγγελματιών και η διαρροή εγκεφάλων επηρεάζονται άμεσα από τις αγορές εργασίας. Ωστόσο, οι ad hoc πολιτικές ή τα μέτρα με τοπική ή περιφερειακή εφαρμογή και στόχο να παραμείνει στον τόπο του, να προσελκύσει ή να επιστρέψει το εργατικό δυναμικό ανώτατης εκπαίδευσης, μπορούν επίσης να αποδώσουν καρπούς. Οι περιφέρειες και οι πόλεις μπορούν: i) να προσδιορίσουν καλύτερα τις ανάγκες των ατόμων με υψηλές ικανότητες εδραιώνοντας, για παράδειγμα, διαύλους διαλόγου με τους νέους, ii) να βελτιώσουν τον συντονισμό με σχετικούς εμπλεκόμενους φορείς οι οποίοι ωφελούνται από την παρουσία ατόμων με υψηλές ικανότητες στην περιοχή, iii) να προσδιορίσουν και να στηρίξουν σημαντικούς τομείς με σκοπό την παραμονή

ή την προσέλκυση ταλαντούχων ατόμων, iv) να δώσουν κίνητρα για την πρόσληψη ατόμων με υψηλές ικανότητες εκτός περιφέρειας, v) να μετριάσουν/ απομακρύνουν τα διαρθρωτικά κωλύματα/ εμπόδια για να προσελκύσουν άτομα με υψηλές ικανότητες από άλλες χώρες, vi) να συνεργαστούν με άλλες αρχές που αντιμετωπίζουν τις ίδιες προκλήσεις όσον αφορά το εργατικό δυναμικό υψηλών προσόντων, vii) να ενισχύσουν την ευρυζωνική σύνδεση στις αγροτικές και τις απομακρυσμένες περιοχές για να βελτιώσουν τις ευκαιρίες που προσφέρονται στους νέους και viii) να αξιοποιήσουν τα διεθνή δίκτυα, π.χ. μέσω της ελληνικής διεθνούς κοινότητας, δημιουργώντας δεσμούς ανάμεσα στους νέους, τις επιχειρήσεις και την πανεπιστημιακή κοινότητα και διευκολύνοντας την επιχειρηματικότητα και τις επενδύσεις, μεταξύ άλλων μέσω προγραμμάτων καθοδήγησης και οικονομικής διπλωματίας (π.χ. από το Υπουργείο Εξωτερικών).

Ενίσχυση των τοπικών υπηρεσιών για τη μείωση της φτώχειας και τη στήριξη της κοινωνικής ένταξης

- **Ενίσχυση της ευαισθητοποίησης και του οικοσυστήματος για τη στήριξη της κοινωνικής οικονομίας σε όλες τις ελληνικές περιφέρειες.** Για την αντιμετώπιση των ποικίλων προκλήσεων της κοινωνικής ένταξης, πρέπει οι κρατικοί φορείς της Ελλάδας, σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο, να συνεργαστούν με όλους τους εταίρους, συμπεριλαμβανομένου του ιδιωτικού τομέα και της κοινωνικής οικονομίας. Στην Ελλάδα, η κοινωνική οικονομία μπορεί να παίξει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό των τοπικών αναγκών και στην αντιμετώπιση των κοινωνικών και οικονομικών προκλήσεων στο πεδίο, ακόμα και στην περίπτωση ομάδων «που δεν προσεγγίζονται εύκολα» μέσω άλλων μέτρων. Οι οργανώσεις κοινωνικής οικονομίας, όπως ενώσεις, συνεταιρισμοί, οργανώσεις αμοιβαίας στήριξης, ιδρύματα ή κοινωνικές επιχειρήσεις, έχουν πρωταρχικό στόχο την επίτευξη κοινωνικού αντίκτυπου και βασίζονται σε κοινοτικούς πόρους, όπως οι εθελοντές, για να στηρίξουν την κοινωνική ένταξη. Οι εθνικές, περιφερειακές και τοπικές αρχές μπορούν να στηρίξουν αυτές τις οργανώσεις ευαισθητοποιώντας τον κόσμο για το έργο τους, παρέχοντας ένα πλαίσιο στήριξης για την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρηματιών, διευκολύνοντας την πρόσβαση σε πηγές χρηματοδότησης και προωθώντας την απόκτηση δεξιοτήτων κοινωνικής επιχειρηματικότητας μέσω των συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης. Για την ενθάρρυνση της δημιουργίας θέσεων εργασίας μέσω των φορέων κοινωνικής οικονομίας, είναι σημαντικό να ενισχυθεί το οικοσύστημα διασφαλίζοντας μια σταθερή δημόσια χρηματοοικονομική στήριξη, προβλέποντας ειδικά μέτρα στις δημόσιες συμβάσεις και παρέχοντας επιδοτήσεις για την πρόσληψη μειονεκτούντων ατόμων.
- **Ενίσχυση δράσεων σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο για την καλύτερη σύνδεση των τοπικών αγορών εργασίας με τις υφιστάμενες κοινωνικές υπηρεσίες.** Η Ελλάδα θα πρέπει να αξιοποιήσει περαιτέρω τις υπάρχουσες καλές πρακτικές, αναζωογονώντας τις τοπικές αγορές εργασίας και δημιουργώντας δεσμούς με τις κοινωνικές υπηρεσίες, όπως τα καθεστώτα στήριξης της κοινότητας των Ρομά και των μεταναστών αλλά και τα κέντρα κοινότητας, των οποίων το δίκτυο πρέπει να ενισχυθεί περισσότερο, να αναπτυχθεί και να επεκταθεί σε όλη τη χώρα και, μακροπρόθεσμα, να καταστεί βιώσιμο (πέραν της χρηματοδότησης μέσω της ΕΕ). Παρόλο που οι περιφέρειες έχουν ήδη εντολή να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν περιφερειακά σχέδια δράσης για την κοινωνική ένταξη, πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους καλύτερα ενσωματωμένα δεδομένα για τις κοινωνικές αδυναμίες, την αγορά εργασίας και την επιχειρηματικότητα ώστε να διατυπώσουν πιο ολοκληρωμένες κοινωνικές παρεμβάσεις σε όλους τους τομείς, προσαρμοσμένες στις κατά τόπους ανάγκες.

Ενίσχυση της συνδεσιμότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις περιφέρειες

Ενίσχυση της συνδεσιμότητας των περιφερειών ώστε να καλύπτουν τις τρέχουσες και τις μελλοντικές ανάγκες

- **Προώθηση της εθνικής ψηφιακής στρατηγικής και ενίσχυση των ψηφιακών υποδομών σε όλες τις περιοχές και ειδικά στις απομακρυσμένες.** Η Ελλάδα θα πρέπει να συνεχίσει να επενδύει σε μια συνολική ψηφιακή στρατηγική προκειμένου να υλοποιήσει τον οικονομικό μετασχηματισμό της, να αποκομίσει οφέλη παραγωγικότητας, να βελτιώσει τις δημόσιες υπηρεσίες και την ποιότητα ζωής των πολιτών. Μια τέτοια πολιτική πρέπει: i) να διασφαλίζει γενικευμένη πρόσβαση στις ψηφιακές υποδομές, ειδικά στις αγροτικές περιοχές και τα νησιά, ii) να επισπεύσει τη μετάβαση σε διαδίκτυο υψηλής ταχύτητας, iii) να παρέχει επαρκές θεσμικό πλαίσιο, iv) να δημιουργήσει μια σύγχρονη ηλεκτρονική διακυβέρνηση με ενισχυμένο εσωτερικό δυναμικό και v) να συνδράμει διαφορετικούς οικονομικούς τομείς και ΜΜΕ να αξιοποιούν τα ψηφιακά εργαλεία βελτίωσης της παραγωγικότητας.
- **Ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου σχεδίου για τις θαλάσσιες, αεροπορικές και χερσαίες μεταφορές ώστε να επιτυγχάνεται η έγκαιρη μεταφορά κατοίκων, επισκεπτών και αγαθών προς και από τις περιφέρειες και τα νησιά.** Ζωτικής σημασίας για τη στήριξη της ανάπτυξης είναι η ύπαρξη προσβάσιμων, υψηλής ποιότητας, ανθεκτικών, αξιόπιστων και βιώσιμων υποδομών. Στόχος θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη και αναβάθμιση του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου και η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των θαλάσσιων μεταφορών, οι οποίες είναι σημαντικές για την εδαφική συνοχή της Ελλάδας. Η αναβάθμιση της μετακίνησης και της επικοινωνίας ανάμεσα στα νησιά και την ηπειρωτική χώρα πρέπει να αποτελεί μία ακόμα προτεραιότητα.

Διασφάλιση της βιωσιμότητας και προστασία του φυσικού πλούτου των ελληνικών περιφερειών

- **Πλήρης εφαρμογή της στρατηγικής κυκλικής οικονομίας της Ελλάδας, με υλοποίηση του σχεδίου δράσης της σε όλες τις περιφέρειες.** Η ελληνική κυβέρνηση έχει θέσει ως προτεραιότητα την εφαρμογή των στόχων της κυκλικής οικονομίας μέσω ενός επιχειρησιακού σχεδίου μετάβασης της χώρας στην κυκλική οικονομία. Είναι πλέον αναγκαίο να επιταχυνθούν οι ενέργειες και να εφαρμοστεί πλήρως η στρατηγική κυκλικής οικονομίας, με υλοποίηση του σχεδίου δράσης της στο πεδίο. Η επίσπευση των ενεργειών πρέπει να λάβει χώρα σε τρία επίπεδα: i) πρέπει να τεθούν πράσινα κριτήρια και κριτήρια κυκλικής στρατηγικής στο πλαίσιο δημόσιων συμβάσεων, ii) πρέπει να προωθηθεί η δημιουργία δικτύων από επιχειρήσεις ανά κλάδο για τη στήριξη της κυκλικής επιχειρηματικότητας, της περιβαλλοντικής βιομηχανίας, του ψηφιακού μετασχηματισμού και iii) πρέπει να τονωθεί η απασχόληση με σχετική ενίσχυση της συνεργατικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας μικρής κλίμακας. Συγκεκριμένα, η εφαρμογή των ενεργειών που αναφέρονται στα σημεία (ii) και (iii) θα επιβάλλει την υιοθέτηση της τοπικής διάστασης προκειμένου να πετύχει.
- **Μεγαλύτερη δέσμευση στον περιβαλλοντικό προγραμματισμό σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.** Η Ελλάδα πρέπει να αξιοποιήσει την υφιστάμενη πρόοδο που έχει σημειωθεί στην εφαρμογή της εθνικής και ενωσιακής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και των πολιτικών χρήσης γης για να διαφυλάξει το περιβαλλοντικό της κεφάλαιο. Χρειάζονται συνεπώς τα εξής:
 - **Αξιοποίηση του δυναμικού των περιφερειακών και τοπικών αρχών για να επιτευχθεί βιώσιμη ανάπτυξη,** συμπεριλαμβανομένων: i) της ενίσχυσης της συλλογής περιφερειακών και τοπικών δεδομένων, των στατιστικών συστημάτων και των μεθοδολογικών προσεγγίσεων για την παρακολούθηση της εφαρμογής της πολιτικής, ii) της συγκέντρωσης κονδυλίων για να βοηθηθούν οι περιφερειακές και τοπικές αρχές στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προτεραιοτήτων (π.χ. ανάπτυξη πράσινης

δημοσιονομικής στρατηγικής, ευρύτερη χρήση εργαλείων δέσμευσης αξίας γης, πράσινες ομολογίες κ.λπ.), iii) της προώθησης αποτελεσματικής οριζόντιας συνεργασίας, ειδικά σε μητροπολιτικές περιοχές -για παράδειγμα, τα μέσα χρηματοδότησης (π.χ. τέλη χρήσης, οικολογικοί φόροι) θα πρέπει να εφαρμόζονται σε περιφερειακή/μητροπολιτική κλίμακα, όχι μόνο στο κέντρο των πόλεων- και iv) της επίσπευσης και ολοκλήρωσης της νομοθετικής συστηματοποίησης και χαρτογράφησης (π.χ. «δασικοί χάρτες») που ξεκίνησε να υλοποιείται με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

- **Βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας ως πρωταρχική προτεραιότητα για τις περιφερειακές και τοπικές αρχές.** Η απαραίτητη ολοκλήρωση των Εθνικών Σχεδίων για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ) 2021-30 στο πλαίσιο της στρατηγικής της ΕΕ «Καθαρή ενέργεια για όλους τους Ευρωπαίους» θα αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα σε αυτή την κατεύθυνση. Για να πετύχει, οι επενδύσεις σε καθαρή ενέργεια πρέπει να λάβουν ιδιαίτερα υπόψη τις διαφορετικές ανάγκες και συνθήκες ανά περιφέρεια. Για παράδειγμα, οι τοπικές αρχές θα χρειαστούν στήριξη στην εφαρμογή σχεδίων που αφορούν την απεξάρτηση από τον άνθρακα, τις ανανεώσιμες πηγές, την εξοικονόμηση ενέργειας, τη διαχείριση της ζήτησης και την παραγωγή καθαρής ηλεκτρικής ενέργειας. Ενίσχυση θα χρειαστεί και η παρακολούθηση του αντίκτυπου τέτοιων μέτρων.
- **Συνεχιζόμενη αναβάθμιση των υποδομών για τη διαχείριση των απορριμμάτων σε περιοχές και δήμους που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη (π.χ. τα νησιά),** επισπεύδοντας την κατασκευή κατάλληλων μονάδων επεξεργασίας απορριμμάτων και διευρύνοντας τις συνεργασίες δημόσιου-ιδιωτικού τομέα και τις θεσμικές συμβάσεις.